

NÉMETH ZOLTÁN

Álnév és névtelenség a kultúrában, a művészetekben és az irodalomban

(Előszó)

Korunk az álnevesség és a névtelenség korszaka. A név körüli problémák mára egész társadalmunkat átszöttek, köszönhetően az internetes kultúra játékszabályainak. A honlapokon közzétett és tárolt írások nagy tömege névtelen, a blogszférában megjelenő önéletrajzok és fikciós művek jelentős része szintén. A napilapok politikai és művészeti cikkei alatt olvasható kommentek elsöprő többsége álneves. Mindez kiváló lehetőséget biztosít az identitásjátékra éppúgy, mint a hamis vélemények közzétételére, vagy éppen a jogi kereteken túllépő becsmérlés és gyűlöletbeszéd nyilvánosságra hozására. Az álnév és a névtelenség ebből következően a bűnözők világában is alapvető fontosságú szereppel bír, az okirat-hamisítástól kezdve a terroristák és a terrorelhárítók világáig.

A kortárs magyar irodalomban az álnevesség szintén rendkívül jelentős szereppel bír. Az egyik első posztmodern verseskötet, Weöres Sándor *Psyché* (1972) című kötete *Psyché*, azaz Lónyay Erzsébet verseit közli a fikció szerint. A kötet versei egy 18. század végi, nyelvújítás előtti nyelven szólnak meg, és tartalmazzák *Psyché* leveleit, Ungvárnémeti Tóth *Psychéhez* írt szerelmes verseit, Csernus Marianna színésznő *Psychéről* írott visszaemlékezését. Weöres olyan tökéletes aprólékosággal játszott el az álnév adta játékos lehetőségekkel, hogy még Acházt Márton a *Magyar asszonyok arczképcsarnoka* (Budapest, 1871) című munkájának Lónyay Erzsébetéről szóló fejezetét is közli, valamint egy *Utószót*, amelyben méltatja *Psyché* helyét a magyar irodalomban.

Weöres Sándor kötete minden bizonnyal inspirálója volt azoknak a

posztmodern költészeti játékoknak, amelyek az 1980-as évektől kezdődően a magyar irodalom jelentős vonulatát alkották. Esterházy Péter Csokonai Lili álnéven jelentette meg nagy sikerű, *Tizenhét hattyúk* (1987) című regényét, amely szintén egy sajátos, későbarokk, archaikus nyelvet alakít ki a mű számára. Az 1987-ben színre lépő Tsúszó Sándor fiatal szlovákiai magyar irodalmárok beszélgetéséből született meg a pozsonyi Madách Kiadóban. A visszaemlékezések szerint Hizsnay Zoltán, Grendel Lajos, Balla Kálmán, Karsay Katalin, Szőke Edit és Tóth Károly hozták létre az álnevet, s a későbbiekben Tsúszó Sándor neve alatt publikált verset, prózát, műfordítást néhány tucat író, költő, kollektív álnevet hozva létre. Sőt, Tsúszóról szóló fiktív kritikákat és tanulmányokat közölt nem egy irodalomkritikus. Parti Nagy Lajos Sárbogárdi Jolánja *A test angyala* (1990) című kisregényével lépett be a magyar irodalomba, s a dilettáns nyelv lehetőségeit aknáztta ki. A kilencvenes évektől egészen napjainkig álnevek tucatjai borították el a magyar irodalmat. Többek között Kovács András Ferenc (Lázary René Sándor, Alekszej Asztrov, Jack Cole, Caius Licinius Calvus, Kavafisz, Hadd-el-Kaf, Fu An-kung, Kálmáncsehy József, Marullo Pazzi, Sir Andrew Blacksmith), Baka István (Sztepan Pehotnij), Talamon Alfonz (Samuel Borkopf), Csehy Zoltán (Pacificus Maximus), Bogdán László (Vaszilij Bogdanov), Kabai Lóránt (Spiegelmann Laura) és Nyerges Gábor Ádám (Petrence Sándor) nevéhez köthető az irodalmi identitásjáték és misztifikáció posztmodern kialakítása a magyar irodalomban.

Éppen ez, az álnevek bonyolult világa adta az inspirációt ahhoz, hogy 2012-ben egy tudományos projektet dolgozzunk ki kollégáimmal a szlovákiai, besztercebányai Bél Mátyás Egyetem Hungarisztika Tanszékén *Álnév és maszk az irodalomban* címmel. Kiindulópontként a kortárs magyar, illetve posztmodern irodalom szolgált, de szükségesnek éreztük az elméleti szakirodalom vizsgálatát is, hiszen például Gérard Genette, Michel Foucault vagy Jacques Derrida életművében is fontos szerepet játszik a név hatalma és problematikája. Foucault esetében mindez életrajzi tényekre is visszavezethető, hiszen Paul-Michel Foucault néven született 1926-ban a franciaországi Poitiers-ben, s miután édesapja, a kiváló sebész, Paul-André Foucault arra akarta kényszeríteni, hogy a filozófia helyett a családi karriert folytassa, konfliktus alakult ki apa és fia között, s emiatt, szembeszegülésből és dacból a filozófus elhagyta nevéből az apa után kapott Paul nevet, hogy az új névhez egy új identitást társítson. Éppígy fontos szempont volt a temporalitás szempontjainak, vagyis az álnév kérdésének időbeli vizsgálata, hiszen minden korszakban más és más okai voltak az álnevességnek. Az első irodalmi hamisító állítólag Dionüsziosz sztoikus filozófus volt, aki a IV. században Szophoklész neve alatt írta *Parthenopaeus* című drámáját, amelyet volt tanítója, Heráklidész megszegyenyítésére használt fel. A középkori névtelenség a szerzői öntudat hiányára vezethető vissza, az

isteni dicsőség fényében az alkotó neve és halhatatlansága másodrendű szempontnak számított. A humanizmus idején az ún. metonomázia divatját figyelhetjük meg, amikor is az ókori kultúra tisztelete miatt latinizált névalakokat, illetve gyakran az eredeti név görög vagy latin változatait hozták létre az írók. A vallásháborúk idején, de később is a más vallású vagy ellenzéki értelmiségiek és írók politikai okokból használtak álneveket, félve az esetleges megtorlástól. A 19. században az ún. pseudoandronímia jelenségére figyelhetünk fel. Ez azt jelentette, hogy az írók gyakran választottak férfinévet, mert a nőktől elvitatták az íráshoz való jogot. A 19. században egyébként is általánossá vált az álnévhasználat. Petőfi Sándornak több mint egy tucat álnevét ismerjük, Mikszáth Kálmán százharmincöt (135!) álnevet használt, főként publicisztikai írásaiban. Vörösmarty Mihály, Arany János és Ady Endre is a legváltozatosabb álneveket használták, számjegyeket, az összeadás jelét, kettős vonalú plusz jelet stb.

Mindez azt is jelentette, hogy az álnevek világa nem magyarázható meg a korszak, a szociokulturális háttér, a hatalmi kérdések, illetve a szépirodalmi konvenció vizsgálata nélkül. A pályázat végül sikerrel járt, és 2013-2015 között került sor az *Álnév és maszk az irodalomban* című projekt (*Pseudonymy a masky v literatúre*, VEGA 1/0021/13) lebonyolítására, amelynek keretén belül két nemzetközi tudományos konferenciára, valamint két konferenciakötet és egy monográfia megjelentetésére adódott lehetőség. A projekt vezetését 2013 őszétől Ardamica Zorán vette át, akinek a szerkesztésében jelentek meg az *Álnév és maszk az irodalomban* (2014) és *Az irodalmi álnév és maszk értelmezésének elmélete* (2015) című kötetek. Jelen sorok írójának nevéhez pedig az *Álnév és maszk* (2013) című monográfia megjelentetése köthető.

A két tanulmánykötet jól mintázta azt a sokféleséget és gazdag kutatási területet, amely az álnevek világával kapcsolatba hozható. Szirák Péter¹ (Debreceni Egyetem), Mizser Attila² (Palócföld), Őszi Brigitta³ (Bél Mátyás Egyetem), Tóth Lilla⁴ (Bél Mátyás Egyetem) a kortárs magyar irodalom kontextusában értelmezték az álnévkérdést, Esterházy Pétertől Spiegelmann Lauráig, Talamon Alfonztól a Szilasi László – Németh Gábor szerzőpárosig. Nagy Csilla (MTA BTK Irodalomtudományi Intézet – Bél Mátyás Egyetem) a kortárs világirodalom⁵ és magyar irodalom⁶ játékerét egyaránt felhasználta értelmezéseiben. Alabán Ferenc (Bél Mátyás Egyetem) a név és álnév történeti kontextusát⁷ vizsgálta magyar – szlovák kapcsolatokban.⁸ Csehy Zoltán⁹ (Comenius Egyetem) a meleg kultúra és irodalom álnévhasználatának kérdéseivel foglalkozott. Petres Csizmadia Gabriella¹⁰ (Konstantin Filozófus Egyetem) a meseregények névadási tendenciáit vizsgálta. Polgár Anikó¹¹ (Comenius Egyetem) és Ardamica Zorán¹² (Bél Mátyás Egyetem) a műfordítások területén nézett szembe a szerzőség kérdésének igen érzékeny kérdéseivel, utóbbi szerző egy másik tanulmányában¹³ a populáris zenei élet területére is kiterjesztette vizsgálódását. N. Tóth Anikó¹⁴ (Konstantin

Filozófus Egyetem) az irodalmi álnév és maszk értelmezésének elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozott, Tóth Katalin¹⁵ (Konstantin Filozófus Egyetem) pedig az álnévhasználatot a kortárs cseh, szlovák és magyar irodalom közép-európai kontextusába helyezte.

Az itt következő blokk e projekt lezárásának tekinthető, köszönhetően a lehetőséget nyújtó Palócföld szerkesztőségének. Fekete Norbert a 19. század elejének irodalmi vitáiba nyújt betekintést az álnévhasználat korabeli sajátosságait is érintve, Kazinczy Ferenc, Kölcsey Ferenc, Kis János, Himfy világába. Deczki Sarolta a hivatalos név és a másodlagos név bonyolult viszonyait értelmezi a kortárs magyar prózairodalom jelentős alkotójának, Tarr Sándor műveiben, érintve a szerző elhíresült ügynökmúltját is. Ardamica Zorán Hajdu Szabolcs filmjeiben maszk és illúzió kapcsolatát értelmezi, kitérve a filmek intertextuális kapcsolati rendszerének vizsgálatára is.

Álnév, névtelenség, maszk: mindhárom fogalom a titokkal és a titok leleplezésének ígérétevel kecsegtet, s így tulajdonképpen az értelmezés allegóriájaként működik. A valódi név megtalálása azonban nem végpont: hanem egy másik kezdet, egy újabb maszk és név, s ezáltal egy újabb olvasás kezdete.

Jegyzetek

¹ SZIRÁK Péter, *Név, álnév, mű, olvasás = Álnév és maszk az irodalomban*, szerk. Ardamica Zorán, Banská Bystrica, Belianum, 2014, 27-36.

² MIZSER Attila, *A levelek leple alatt: Gabriely György és Poletti Lénárd levelezése = Az irodalmi álnév és maszk értelmezésének elmélete*, szerk. Ardamica Zorán, Banská Bystrica, Belianum, 2015, 69-75.

³ ÓSZI Brigitta, *A nevek játéka Talamon Alfonz Samuel Borkopfjában = Az irodalmi álnév...*, 55-60.

⁴ TÓTH Lilla, *A maszk szerepe a közéleti lírában = Az irodalmi álnév...*, 23-30.

⁵ NAGY Csilla, *A Dorian-háromszög: Mediális és narratív játékterek Will Self regényében = Álnév és maszk...*, 37-45.

⁶ NAGY Csilla, *Test és hatalom: Még egyszer Spiegelmann Lauráról = Az irodalmi álnév...*, 61-68.

⁷ ALABÁN Ferenc, *Névadás és hatásérték: Mozaikok az irodalmi névadás néhány értelmezéséből = Álnév és maszk...*, 47-58.

⁸ ALABÁN Ferenc, *Nevek sorsa a változó időben = Az irodalmi álnév...*, 87-96.

⁹ CSEHY Zoltán, *Mások: Művészi név- és identitáskonstrukciók szubkulturális környezetben = Álnév és maszk...*, 83-95.

¹⁰ PETRES CSIZMADIA Gabriella, *Bujdosó mesehősök: Az irodalmi mesék kölcsönzött szereplőinek álnevei = Az irodalmi álnév...*, 77-85.

¹¹ POLGÁR Anikó, *Társfordítók, szerkesztők, lektorok. A szerzőség kérdése a*

Horatius-vitában = Álnév és maszk...,59-72.

¹² ARDAMICA Zorán, *Álnév és műfordítás = Álnév és maszk...*, 73-82.

¹³ ARDAMICA Zorán, *Másik név – A közelítés és eltávolítás gesztusai = Az irodalmi álnév...*, 31-42.

¹⁴ N. TÓTH Anikó, *Álnév és maszk: elmélet és gyakorlat = Az irodalmi álnév...*, 11-22.

¹⁵ TÓTH Katalin, *Álnevek és értelmezésük a kortárs közép-európai irodalmakban = Az irodalmi álnév...*, 43-54.

